

SPIS TREŚCI

Wstęp (Kazimierz Meredyk)	13
--	----

Spis symboli	19
---------------------------	----

CZEŚĆ I. MIKROEKONOMIA

✓ Rozdział 1. Przedmiot ekonomii (Kazimierz Meredyk)	23
1.1. Gospodarka	23
1.2. Wiedza gospodarcza	27
1.3. Teleologiczne aspekty gospodarowania	33
1.4. Klasyfikacja nauk ekonomicznych	35
Zadania sprawdzające	36
✓ Rozdział 2. Teleologiczne aspekty działalności gospodarczej (Kazimierz Meredyk)	41
2.1. Cel a ryzyko i niepewność w działalności gospodarczej	41
2.2. Transformacja zasobów w efekty gospodarcze	43
2.3. Podział produktu	50
2.4. Powiększanie produktu	51
2.5. Wartość produktu a zasoby naturalne	53
2.6. Przestrzenne różnicowanie warunków przyrodniczych jako źródło nadwyżki ekonomicznej	56
Zadania sprawdzające	59
✓ Rozdział 3. Środki działalności gospodarczej. Kapitał (Munir Al-Kaber, Kazimierz Meredyk)	65
3.1. Pojęcie zasobów gospodarczych i kapitału	65
3.2. Relacje kapitałowe i techniczne	68
3.3. Tworzenie i alokacja zasobów	70
3.4. Struktura kapitału a struktura produkcji	71
3.5. Akumulacja i odtwarzanie kapitału	73
3.6. System zasilania współczesnego przedsiębiorstwa	75
3.6.1. Zasilanie zewnętrzne i wewnętrzne	75
3.6.2. Zasilanie z funduszy <i>venture capital</i>	77
Zadania sprawdzające	85

Rozdział 4. Metody koordynacji działalności gospodarczej	
(Bogusław Plawgo)	89
4.1. Mechanizm funkcjonowania gospodarki	89
4.2. Modele funkcjonowania gospodarki narodowej	91
4.3. Kryteria oceny efektywności modeli funkcjonowania gospodarki	94
4.4. Niedoskonałości mechanizmu rynkowego (<i>market failures</i>)	
jako przesłanka gospodarczej ingerencji państwa	96
4.4.1. Niedoskonałość konkurencji	96
4.4.2. Efekty zewnętrzne	100
4.4.3. Dobra publiczne	102
4.4.4. Niekompletność rynków	103
4.4.5. Niepełna informacja	104
4.4.6. Bezrobocie, inflacja i brak równowagi	104
4.4.7. Redystrybucja oraz dobra społecznie pożądane i niepożądane	105
Zadania sprawdzające	106
Rozdział 5. Przedsiębiorstwo jako podmiot działalności gospodarczej	
(Bogusław Plawgo)	111
5.1. Przedsiębiorstwo i rynek jako alternatywne sposoby organizacji	
przedsiębiorstw gospodarczych	111
5.2. Tradycyjna koncepcja przedsiębiorstwa	114
5.3. Ekonomiczne rodzaje przedsiębiorstw	116
5.4. Specyfika funkcjonowania wielkich spółek akcyjnych	118
5.5. Specyfika małych i średnich przedsiębiorstw (MSP)	120
5.6. Kooperacja i struktury sieciowe	121
5.7. Źródła finansowania rozwoju przedsiębiorstwa	123
5.8. Podstawowe pojęcia z zakresu rachunkowości przedsiębiorstw	125
Zadania sprawdzające	127
Rozdział 6. Teoria równowagi konsumenta	
(Barbara Bakier, Ewa Gruszevska)	133
6.1. Użyteczność całkowita i krańcowa	133
6.2. Wybór i nadwyżka konsumenta	136
6.3. Optimum konsumenta i jego zmiany	139
6.4. Ścieżki ekspansji konsumenta	147
Zadania sprawdzające	151
Rozdział 7. Teoria popytu (Barbara Bakier, Ewa Gruszevska)	159
7.1. Popyt a użyteczność krańcowa. Istota popytu	159
7.2. Popyt a cena	160
7.2. Popyt a dochód	164
7.3. Pozostałe determinanty popytu	167
7.4. Charakter popytu a przychody przedsiębiorstw	169
Zadania sprawdzające	170

Rozdział 8. Pieniądz i cena (Kazimierz Meredyk)	177
8.1. Wstęp	177
8.2. Powstanie i rozwój pieniądza	178
8.3. Istota i funkcje pieniądza	180
8.4. Rodzaje pieniądza	181
8.5. Cena i rodzaje cen	184
8.6. Funkcje cen	191
8.7. System cen	192
Zadania sprawdzające	195
Rozdział 9. Bank i kredyt (Agnieszka Grzybowska)	199
9.1. Istota i funkcje banków	199
9.2. Kreacja pieniądza bankowego	201
9.3. Rynek usług bankowych	204
9.4. Pojęcie i rola kredytu	208
9.5. Kryteria podziału i rodzaje kredytów	210
Zadania sprawdzające	212
Rozdział 10. Stopa procentowa i kurs walutowy a przedsiębiorstwo (Kazimierz Meredyk, Henryk Wnorowski)	219
10.1. Wstęp	219
10.2. Znaczenie ogniw handlowych w przedsiębiorstwie	220
10.3. Systemy kursu walutowego	223
10.4. Mikroekonomiczna efektywność handlu zagranicznego	227
10.5. Graniczny kurs dewizowy (GKD)	229
10.6. Mechanizm i formy rozliczeń międzynarodowych	230
Zadania sprawdzające	234
Rozdział 11. Teoria produkcji (Kazimierz Meredyk)	237
11.1. Jednoczynnikowa funkcja produkcji	237
11.2. Dwuczynnikowa funkcja produkcji	239
11.3. Funkcja jednakowego produktu	240
11.4. Stopa wzrostu produktu	246
11.5. Relacje produktywności krańcowych jako podstawa relacji cen	247
Zadania sprawdzające	248
Rozdział 12. Efektywność i czynniki efektywności (Kazimierz Meredyk) ...	257
12.1. Pojęcie efektywności	257
12.2. Efektywność na poziomie firmy	258
12.3. Efektywność w skali społecznej	262
12.4. Czynniki wzrostu efektywności	263
Zadania sprawdzające	265

Rozdział 13. Innowacje i postęp techniczny (Kazimierz Meredyk)	271
13.1. Innowacyjność gospodarki	271
13.2. Wskaźnik ogólnej efektywności nakładów	279
13.3. Substytucyjny postęp techniczny	281
13.4. Niezależny postęp techniczny	284
Zadania sprawdzające	288
Rozdział 14. Wprowadzenie do teorii kosztów (Kazimierz Meredyk)	293
14.1. Cel działalności a koszty produkcji	293
14.2. Analiza krótkookresowa - wybór techniki a koszty	295
14.3. Analiza średniookresowa - koszty a rozmiary produkcji	299
14.4. Klasyfikacja kosztów	302
Zadania sprawdzające	303
Rozdział 15. Teoria równowagi przedsiębiorstwa (Kazimierz Meredyk) ...	309
15.1. Pojęcie optimum gospodarowania	309
15.2. Równowaga w warunkach konkurencji doskonałej	310
15.3. Problem struktury nakładów i prognozy rentowności	317
15.4. Równowaga monopolu czystego	318
15.5. Równowaga przedsiębiorstwa w warunkach dominacji celów załogi	320
Zadania sprawdzające	321

CZĘŚĆ II. MAKROEKONOMIA

Rozdział 16. Gospodarka narodowa jako podmiot (Kazimierz Meredyk)	329
16.1. Gospodarka narodowa a inne podmioty gospodarcze	329
16.2. Struktura gospodarki narodowej	330
16.3. Sprawność i dynamika gospodarki narodowej	333
Zadania sprawdzające	336
Rozdział 17. Rozwój i czynniki rozwoju gospodarczego (Ewa Gruszevska)	341
17.1. Pojęcie rozwoju gospodarczego	341
17.2. Pomiar rozwoju gospodarczego	345
17.3. Analiza rozwoju współczesnych gospodarek	349
Zadania sprawdzające	353
Rozdział 18. Struktura działowa i techniczna gospodarki narodowej i kierunki jej przemian (Kazimierz Meredyk)	357
18.1. Kierunki przemian strukturalnych	357
18.2. Kwestia działów pierwotnych i sektora surowcowego	358
18.3. Kryzys agrarny jako przejaw kryzysu strukturalnego w gospodarce	363

18.4. Tendencje rozwojowe sektora surowcowego	365
18.5. Efektywność sektora surowcowego	366
18.6. Cena zasobu naturalnego	370
Zadania sprawdzające	372

Rozdział 19. Struktura ilościowa gospodarki narodowej i rozrachunek produktu społecznego (Jerzy Grabowiecki)

19.1. PKB w gospodarce zamkniętej	380
19.1.1. Ruch okrężny płatności w gospodarce zamkniętej	380
19.1.2. PKB jako suma wydatków na dobra i usługi finalne	384
19.1.3. PKB jako suma wartości dodanej	385
19.1.4. PKB jako suma wynagrodzeń czynników wytwórczych	386
19.1.5. Przyptywy i odpływy w rachunku PKB	387
19.2. Rachunek PKB w gospodarce otwartej	388
19.2.1. Ruch okrężny płatności w gospodarce otwartej	388
19.2.2. PNB i mierniki pochodne	390
Zadania sprawdzające	393

Rozdział 20. Finanse publiczne i budżet państwa (Maciej Romatowski)

20.1. Rozmiary i struktura budżetu	399
20.2. Deficyt budżetowy i formy jego finansowania	403
20.3. Dług publiczny	407
20.4. Budżety lokalne	409
Zadania sprawdzające	410

Rozdział 21. Rynek i jego mechanizm (Henryk Wnorowski)

21.1. Pojęcie rynku	415
21.2. Mechanizm rynkowy - cena równowagi	418
21.3. Ograniczenia mechanizmu rynkowego	420
Zadania sprawdzające	426

Rozdział 22. Praca i rynek pracy (Adam Tomanek)

22.1. Komponenty rynku pracy	431
22.2. Nierównowaga na rynku pracy	438
22.3. Rodzaje bezrobocia	442
22.4. Bezrobocie w teorii neoklasyków i keynesistów	445
22.5. Bezrobocie równowagi	448
22.6. Państwo a rynek pracy	450
Zadania sprawdzające	453

Rozdział 23. Rynek kapitałowy (Munir Al-Kaber)

23.1. Kapitał w gospodarce współczesnej	459
23.2. Proces tworzenia kapitału. Akumulacja i oszczędności	461
23.3. Rynek wartości realnych	465

23.4. Rynek instrumentów pochodnych	468
23.5. Rynek pieniężno-kredytowy	470
Zadania sprawdzające	473

Rozdział 24. Rynek informacji i usług informacyjnych

(Maciej Romatowski)	477
24.1. Informacja jako kategoria ekonomiczna	477
24.2. System informacyjny	480
24.3. Rynek informacyjny	482
Zadania sprawdzające	486

Rozdział 25. Makroekonomiczna aktywność gospodarcza i cykliczne

wahania koniunkturalne (Aleksander Maksimczuk)	491
25.1. Wprowadzenie. Długookresowa aktywność gospodarcza	491
25.2. Pojęcie i charakterystyka cykli koniunkturalnych	492
25.3. Fazy cyklu koniunkturalnego	496
25.4. Różnorodność interpretacji przyczyn cykliczności	502
Zadania sprawdzające	506

Rozdział 26. Cena kapitału (Munir Al-Kaber)

26.1. Akumulacja kapitału w gospodarce współczesnej	509
26.2. Rynki kapitałowe a cena kapitału	511
26.3. Kredyt i cena kapitału jako instrument polityki gospodarczej	514
Zadania sprawdzające	516

Rozdział 27. Mechanizm ekspansji gospodarczej

(Kazimierz Meredyk)	519
27.1. Społeczne przesłanki ekspansji gospodarczej	519
27.2. Produkt narodowy i jego źródła	521
27.3. Tempo wzrostu produktu	529
27.4. Technika produkcji jako czynnik wzrostu gospodarczego	533
Zadania sprawdzające	535

Rozdział 28. Instytucjonalne aspekty rozwoju gospodarczego

(Kazimierz Meredyk)	539
28.1. Pojęcie instytucji	539
28.2. Instytucje a gospodarka	541
28.3. Ustrojowe aspekty rozwoju gospodarczego	546
28.4. Polityka a gospodarka	548
28.5. Ideologia a gospodarka	551
Zadania sprawdzające	552

Rozdział 29. Instytucje a sprawność gospodarki

(Anna Gardocka-Jałowicz)	557
29.1. Instytucje a kapitał społeczny	557
29.2. Instytucje formalne i nieformalne a gospodarka	562
29.3. Teoria kosztów transakcyjnych a gospodarka	570
29.4. Teoria agencji a gospodarka	571
29.5. Teoria praw własności a gospodarka	572
Zadania sprawdzające	573

Rozdział 30. Konkurencyjność zewnętrzna gospodarki narodowej

(Henryk Wnorowski)	577
30.1. Gospodarka światowa i jej istota	577
30.2. Atuty gospodarki otwartej	580
30.2.1. Wpływ handlu zagranicznego na strukturę dochodu narodowego ..	581
30.2.2. Efektywnościowa funkcja handlu zagranicznego	582
30.2.3. Handel zagraniczny a wzrost dochodu narodowego	583
30.3. Definicja i istota konkurencyjności	585
30.4. Korzyści z handlu zagranicznego w świetle teorii wymiany międzynarodowej	587
30.4.1. Przedkapitalistyczne teorie wymiany	587
30.4.2. Klasyczne teorie wymiany	589
30.4.3. Teorie neoklasyczne	591
30.4.4. Współczesne teorie wymiany	594
30.5. Procesy integracyjne we współczesnej gospodarce światowej	595
30.5.1. Pojęcie międzynarodowej integracji gospodarczej	595
30.5.2. Istota międzynarodowej integracji gospodarczej	596
30.5.3. Formy międzynarodowej integracji gospodarczej	597
30.5.4. Unia Europejska - najbardziej dojrzały przypadek regionalnej integracji gospodarczej	599
30.6. Instytucjonalizacja gospodarki światowej po II wojnie światowej	601
30.7. Proces globalizacji we współczesnej gospodarce światowej	604
Zadania sprawdzające	608

Rozdział 31. Metoda badań nauk ekonomicznych (Kazimierz Meredyk)

31.1. Przedmiot badań nauk ekonomicznych	617
31.2. Metoda badań ekonomii	623
31.3. Ogólne metody badania rzeczywistości	630
Zadania sprawdzające	631

ROZDZIAŁ 28

I

NSTYTUCJONALNE ASPEKTY ROZWOJU GOSPODARCZEGO

„Instytucje społeczne to złe duchy
gospodarki. Mimo że są niewidoczne,
to wszyscy mówią o ich niesprawności.”

28.1. Pojęcie instytucji

Wyniki działalności gospodarczej oraz sprawność systemu gospodarczego zależne są nie tylko od stanu obiektu, który nazywamy „gospodarką”, ale również od jego otoczenia. Produkt społeczny, wydajność pracy, zatrudnienie i dochody ludności zależą więc nie tylko od zasobów kapitału ludzkiego i rzeczowego oraz zasobów naturalnych, lecz także od: polityki gospodarczej, sprawności instytucji rządowych i pozarządowych, struktury własności, systemu wartości i systemu motywacyjnego, struktury norm obyczajowych. Efekt gospodarczy zależy więc nie tylko od stanu i sprawności samej gospodarki, ale również od stanu i sprawności społecznych instytucji.

Instytucje stanowią element kultury. Niektóre z nich oddziałują na gospodarkę bezpośrednio, jak na przykład: system wartości, stosunek do pracy i normy obyczajowe; inne pośrednio, jak: struktura własnościowa czy system ideologiczny.

Instytucjonalizm¹¹⁴ i współczesna jego odmiana, nazywana nową ekonomią instytucjonalną, powstał na przełomie XIX i XX wieku i był amerykańską odmianą szkoły historycznej w ekonomii. Charakteryzuje go postrzeganie procesu gospodarczego jako integralnej części całego procesu społecznego. Obiekt zwany gospodarką na dobrą sprawę samodzielnie nie istnieje, a czynniki produkcji

¹¹⁴ Przyjmuje się, że twórcami instytucjonalizmu byli: Thorstein Bunde Veblen (1857-1929), Joseph Alois Schumpeter (1883-1950) oraz John Kenneth Galbraith (1908-2006).

i wzrostu gospodarczego to czynniki tworzące proces społeczny. W przeciwieństwie do nurtu klasycznego, w metodologii instytucjonalnej dominuje podejście systemowe (por. *teoria systemów*), przy czym sama gospodarka jako forma działalności społecznej jest oczywiście systemem otwartym.

**Instytucje to względnie trwale społeczne więzi;
sformalizowane, jak wszelkiego rodzaju organizacje,
lub nieformalne, jak: normy społeczne, postawy, obyczaje,
tradycje, stan świadomości, idee.**

Ekonomia instytucjonalna przypisuje w związku z tym dużo większą wagę, niż ekonomia nurtu klasycznego i neoklasycznego, do roli człowieka w gospodarce, traktując go jako głównego animatora i aktora procesu gospodarczego. W takim ujęciu gospodarka stanowi element kultury. Centralne miejsce w tym procesie zajmuje więc człowiek jako siła sprawcza, a także nośnik: kwalifikacji, wiedzy, innowacji, rozwoju. Ludzie podejmują wyzwania i kreują postęp. Sukces gospodarczy jest funkcją określonych zachowań ludzi, na przykład: pracowitości, przedsiębiorczości, solidności. Ale między ludźmi istnieje również rywalizacja, powstają konflikty. Potrzebna jest więc społeczna norma postępowania, a nawet przymus.

Ważne są oczywiście również reguły zachowań zbiorowych, takie jak system prawny i społeczne normy postępowania, oraz ich organizacyjny wymiar w postaci: instytucji państwa, polityki gospodarczej, instytucji pozarządowych, wymiaru sprawiedliwości. Z ogólnej charakterystyki instytucji wynika więc, że w przekroju prakseologicznym podzielić je można na normy postępowania oraz sposoby i instrumenty działania.

Z punktu widzenia mechanizmu tworzenia poszczególnych instytucji, wyodrębnić można instytucje naturalne oraz formalne. Na te pierwsze składają się przede wszystkim: system wartości i pozaprawne normy zachowań zbiorowych (ideologia), na te drugie regulacje formalne, takie jak: prawo, założenia polityki (gospodarczej i pozagospodarczej) oraz ich zaplecze organizacyjne (administracja państwa, wymiar sprawiedliwości, instytucje pozarządowe, instytucje naukowe, system edukacji, instytucje kulturalne).

Gdyby bliżej określić jedynie tę część instytucji społecznych, które związane są bezpośrednio z gospodarką, to adekwatna byłaby chyba nazwa instytucji gospodarczych. Te z kolei można podzielić na takie, które tworzą jej ramy ustrojowe (struktura własności, ustrój polityczny, system prawny, system wartości i pozaprawne normy postępowania) oraz takie, które tworzą instrumentarium oddzia-

ływania na gospodarkę (polityka gospodarcza, system administracyjny, pozarządowe organizacje gospodarcze, instytucje rynkowe).

Gospodarce znaczenie instytucji polega na tym, że:

- instytucje stanowią regulatory życia społecznego (ograniczają liczbę potencjalnych konfliktów);
- Instytucje określają poziom innowacyjności technicznej, technologicznej, organizacyjnej oraz produktowej;
- instytucje decydują o poziomie przedsiębiorczości, stanowiącej z jednej strony wyraz, a z drugiej bezpośredni czynnik rozwoju na poziomie mikroekonomicznym;
- instytucje określają poziom i intensywność dyfuzji postępu technicznego (w tym sprawność importu postępu technicznego z zagranicy);
- instytucje bezpośrednio oddziałują na wydajność pracy (racjonalizacja społecznych postaw, wyższa intensywność pracy, wyższy poziom oszczędności).

Bez względu na liczbę klasyfikacji oraz ewentualne spory wokół definicji instytucji społecznych, kategoria ta weszła, jak się wydaje, do kanonu najważniejszych instrumentów analizy współczesnej gospodarki.

28.2. Instytucje a gospodarka

Mimo niezaprzeczalnego ogólnego postępu ekonomicznego, problemem gospodarki współczesnej pozostaje dramatyczne zróżnicowanie poziomów rozwoju gospodarczego w układzie przestrzennym, oraz stagnacyjność obszarów zacofanych. Potwierdzeniem jest zarówno niski poziom wydajności pracy, efektywności, konkurencyjności i dochodów *per capita*, jak i niedostateczna dynamika tych wielkości. Charakterystyczna jest również względna trwałość tych zróżnicowań oraz trudne do wyjaśnienia zmiany trendów i dynamiki gospodarcze w różnych częściach świata.

Typowym przykładem jest gospodarka polska. Wyniki gospodarki polskiej, ostatniej dekady lat dziewięćdziesiątych są, mimo dominacji optymistycznych tonów w propagandzie, w najlepszym wypadku przeciętne. Stopa wzrostu dochodu narodowego jest wprawdzie dodatnia od 1993 roku, ale z tendencją do wygasania. Przyczyną jest najprawdopodobniej wyczerpywanie się tak zwanych „prostych rezerw”, czyli możliwości wzrostu produkcji w oparciu o dotychczasową strukturę gospodarki. Uporczywie utrzymuje się zarówno ujemne saldo obrotów bieżących z zagranicą (niska konkurencyjność rodzimych towarów na rynkach zagranicznych!), jak i wysokie zadłużenie zewnętrzne gospodarki. Średnia roczna stopa wzrostu Produktu Krajowego Brutto *per capita*, w latach 1990-2000 (ok. 3,5%),

ciągle była niższa od porównywalnej stopy konsumpcji (ok. 5%)¹¹⁵. Jaśniejszym punktem jest jedynie spadek stopy inflacji do poziomu porównywalnego z gospodarką UE.

Przyczyn tego stanu rzeczy jest zapewne wiele, ale jedną z podstawowych wydaje się niedostateczny poziom innowacyjności gospodarki oraz niska skłonność do oszczędzania. Te natomiast związane są ściśle z jakością (sprawnością) czynnika instytucjonalnego. Instytucje oddziałują więc bezpośrednio na system funkcjonowania gospodarki, a w tym głównie na system motywacyjny.

Siłą napędową społecznego, a więc również ekonomicznego, procesu jest jednostkowe dążenie do powiększania indywidualnej wydajności i dochodu. Prowadzi ono do zmian poziomu wartości lub (i) struktury zasobów gospodarczych (w przestrzeni lub czasie) albo też do wzrostu ich sprawności. Przy czym, w sytuacji względnego zacofania, istotne jest ponadto tempo wzrostu owej sprawności. Istota tego procesu sprowadza się jednak do powiększania jednostkowej wartości kapitału ludzkiego, stanowiącej właśnie podstawę wzrostu dochodu.

Celem analizy procesów rozwojowych jest więc zawsze, bez względu na stan wyjściowy gospodarki i metodę badań, formułowanie warunków i prawidłowości rządzących wskaźnikami wydajności pracy. Nawet jeśli zmiennymi wydajności są czynniki instytucjonalne. W związku z tym, ważnym celem badań naukowych jest analiza czynników i prawidłowości przyspieszonego wzrostu gospodarczego na obszarach względnie aktywowanych, a także wyodrębnienie czynników strategicznych z punktu widzenia możliwości rozwoju takiego obszaru. Obszary mniej rozwinięte stają więc nie tylko przed specyficznymi celami społecznymi i gospodarczymi, ale również przed całkowicie odmiennymi barierami na drodze tych przemian. Jest niemal pewne, że bariery te mają swoje źródła w tradycjach kulturowych.

Niezbędne wydaje się poznanie tego mechanizmu oraz sformułowanie podstawowych jego prawidłowości. Należy przypuszczać, że bardzo pożądana jest ponowna weryfikacji tradycyjnych koncepcji (teorii) czynników rozwoju gospodarczego. Bowiem, jeśli teoria nie objaśnia klarownie przyczyn, barier i czynników rozwoju, to nie jest również możliwe określenie skutecznych instrumentów poprawy sytuacji.

Istotne wydaje się również zaproponowanie takiej klasyfikacji czynników wzrostu gospodarczego, która wyeksponuje znaczenie czynników współcześnie kształtujących proces postępu technicznego i w konsekwencji pozwoli na określenie makroekonomicznych warunków wzrostu przedsiębiorczości i efektywności

¹¹⁵ Obliczono na podstawie danych Rocznika Statystycznego RP 2001, GUS, Warszawa 2001, str. LX.

(por. schemat 28.1). Chodzi więc o to, że klasyfikacje tradycyjne wydają się mało przydatne do analizy współczesnej gospodarki i, jak należy przypuszczać, wymagają rozwinięcia oraz uzupełnienia. Tym bardziej że kultura pracy i społeczna świadomość decydują o poziomie efektywności i konkurencyjności gospodarki zarówno w długim, jak i krótkim przedziale czasu.

Schemat 28.1.

Ekonomiczne i pozaekonomiczne czynniki rozwoju gospodarczego

EFEKTYWNOŚĆ I KONKURENCYJNOŚĆ GOSPODARKI	
↑	↑
CZYNNIKI BEZPOŚREDNIE	CZYNNIKI POŚREDNIE
<ol style="list-style-type: none"> 1. Ilość pracy. 2. Wydajność pracy. 3. Innowacyjność. 4. Wykorzystanie czasu pracy (intensywność). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kwalifikacje ogólne. 2. Kwalifikacje zawodowe. 3. Organizacja gospodarki. 4. Uzbrojenie pracy. 5. Struktura kapitału i technologia. 6. Ogólny zasób kapitału. 7. Produktywność kapitału. 8. Zasoby naturalne.
↑	↑
UKŁAD INSTYTUCJONALNY	
<ol style="list-style-type: none"> 1. System wartości i świadomość społeczna (system ideologiczny). 2. Stosunek do pracy. 3. Ustrój społeczny i polityczny (struktura własności). 4. Sprawność oświaty i kultury. 5. Polityka gospodarcza. 6. Przedsiębiorczość. 7. Organizacja otoczenia gospodarczego. 	

Tradycyjna klasyfikacja czynników wzrostu gospodarczego polega, jak wiadomo, na wyodrębnieniu z jednej strony czynników bezpośrednich, utożsamianych zwykle z kapitałem ludzkim (ilość pracy, wydajność pracy), z drugiej strony czynników pośrednich, kojarzonych z kapitałem pieniężno-rzeczowym (ogólne rozmiary kapitału pieniężno-rzeczowego, uzbrojenie pracy, produktywność kapitału). Tak określony układ czynników rozwoju gospodarczego ogranicza

ich listę do czynników wewnątrzgospodarczych. Tymczasem na gospodarkę oddziałują również czynniki zewnętrzne w stosunku do niej, czyli instytucje społeczne.

Powyższa klasyfikacja podkreśla znaczenia kapitału ludzkiego, organizacji oraz instytucji formalnych (na przykład państwa) w rozwoju gospodarczym. Innymi słowy, przyjmuje się, że warunkiem zdynamizowania określonego obszaru gospodarczego jest rozwój, lub też dokładniej, wymiana i intensywne wdrażanie odpowiednich instytucji społecznych. Podkreśla się więc rolę pośrednich czynników wzrostu związanych z pracą. A te stanowią element układu instytucjonalnego gospodarki. Przyjmuje się również, iż innowacyjność gospodarki jest bezpośrednim, a przedsiębiorczość pośrednim, czynnikiem wzrostu gospodarczego. Według tego też kryterium (pośrednich czynników wzrostu związanych z pracą) pogrupowane zostały poszczególne tematy szczegółowe. Grupy te odzwierciedlają więc układ instytucjonalny gospodarki.

Czynnikiem pośrednim jest oczywiście również technika, ta jednak stanowi jedynie relację wypadkową nakładów kapitału rzeczowego i ludzkiego.

Należy zwrócić uwagę, że czynniki bezpośrednie utożsamiane są zazwyczaj z kapitałem ludzkim, natomiast czynniki pośrednie z kapitałem pieniężno-rzeczowym. Tymczasem wśród czynników bezpośrednich należy wymienić również innowacyjność gospodarki oraz intensywność pracy (wykorzystanie czasu pracy), stanowiące, przede wszystkim w gospodarce polskiej, warunki trwałej równowagi dynamicznej. Ponadto tak rozumiany kapitał ludzki posiada swoją „głębię strategiczną” w postaci zaplecza kulturowego. W rozważaniach ekonomicznych nazywane jest ono coraz częściej układem instytucjonalnym gospodarki. Składa się nań kultura pracy, kwalifikacje i organizacja. Innymi słowy, oprócz dwóch tradycyjnych form kapitału, istotna jest również trzecia, instytucjonalna jego forma. Można ją nazwać kapitałem zbiorowym.

Jeśli, jak to się przyjmuje najczęściej w tradycji klasycznej, uznać ilość i wydajność kapitału ludzkiego za jedyny bezpośredni czynnik produkcji, to wówczas zarówno kapitał pieniężno-rzeczowy i jego produktywność, jak i kulturowe zaplecze wydajności pracy (kultura pracy, kwalifikacje oraz organizacja) stanowiłyby zespół czynników pośrednich. Pośrednich w tym sensie, że określających bezpośrednio nie same wyniki, ale czynniki działalności gospodarczej.

Jeśli natomiast przyjąć, jak to jest w tradycji neoklasycznej, że bezpośrednimi czynnikami produkcji są ilości i produktywności zarówno kapitału ludzkiego, kapitału rzeczowego, jak i zasobów naturalnych, to proponowana zmiana dotyczy jedynie pierwszej kolumny czynników (bezpośrednich), natomiast struktura kolumny drugiej (czynniki pośrednie) nie ulega właściwie zmianie. Tworzą ją bo-

wiem nieodmiennie: kultura pracy, kwalifikacje, organizacja oraz technika i technologia.¹¹⁶

Wynika z tego, że tam, gdzie wartość zgromadzonego kapitału jest względnie duża, a jednocześnie dystans rozwojowy w stosunku do czołówki światowej pozostaje znaczny, główną przeszkodą na drodze dalszej ekspansji jest istniejący układ czynników instytucjonalnych: organizacji publicznych, państwa i polityki gospodarczej, norm postępowania, postaw, idei, obyczajów, świadomości społecznej. Tak sformułowana hipoteza podkreśla znaczenia kapitału ludzkiego, organizacji oraz instytucji formalnych (na przykład państwa) w rozwoju gospodarczym.

Istotne jest, że uruchomienie kulturowej dźwigni postępu ekonomicznego wymaga nie tylko głębokiej restrukturyzacji gospodarki, ale również (a może przede wszystkim) głębokich przemian w sferze instytucji społecznych, postaw, obyczajów, zachowań, organizacji. Przy czym nie chodzi o to, że jak się często twierdzi, wydatki na edukację, naukę, kulturę i ochronę zdrowia mają we współczesnej gospodarce charakter wysoko efektywnych inwestycji; wszakże inwestycje i inwestowanie (powiększanie zasobów kapitałowych w gospodarce) są czymś więcej niż tylko wydatkiem związanym z czynnikiem ludzkim. Chodzi natomiast o to, że zmienia się struktura procesu gospodarczego, charakter postępu technicznego, charakter systemu zasilania. Zmienia się na rzecz samego człowieka.

Być może udział wartości pracy w produkcie globalnym nie rośnie, ale funkcje pracy, ze względu na wysoką elastyczność współczesnego procesu gospodarczego, mają coraz większe znaczenie. Powiększa się znaczenie wiedzy i kreatywności, a więc czynników bezpośrednio określających intensywność i wydajność pracy. Dotyczy to przede wszystkim wiedzy specjalistycznej (kwalifikowanej), której udział w procesie produkcyjnym ciągle rośnie. Jednak nie tylko. Kapitał ludzki i kapitał społeczny posiadają dalekosiężny wpływ na całą strukturę społeczną, a w tym na strukturę gospodarczą. Na przykład, wiele nowych, modyfikowanych genetycznie odmian roślin uprawnych nie może się samodzielnie odtwarzać, w związku z czym proces ten przejmują instytucje naukowe (badawczo-rozwojowe).

¹¹⁶ „Adam Smith zauważył, że produktywność systemu ekonomicznego zależy od specjalizacji (A. Smith mówił dokładnie o podziale pracy), która jest możliwa tylko wtedy, gdy istnieje wymiana. Im niższe będą koszty wymiany (albo jeśli ktoś woli - koszty transakcyjne), tym większa będzie specjalizacja i wyższa produktywność systemu. Jednakże koszty wymiany są uzależnione od uwarunkowań instytucjonalnych występujących w danym państwie: systemu prawa, systemu politycznego, systemu szkolnictwa i oświaty, kultury itd.” (R. Coase, Nowa ekonomia instytucjonalna, „Gospodarka Narodowa”, 1999, nr 3, s. 102).

Niska dynamika rozwojowa, idąca w parze z brakiem przedsiębiorczości, nie pozwala w każdym razie na odrabianie rozwojowego dystansu. Sytuacja taka w dłuższym przedziale czasu trudna jest do zaakceptowania, stanowi bowiem trwałą podstawę napięć społecznych i gospodarczych. Ku pożytkowi ogólnemu, niezależnie od dźwigni politycznych i administracyjnych, napięcia te uruchamiają „mechanizm obronny gospodarki” w postaci specyficznych tendencji wzrostowych, charakterystycznych właśnie dla obszarów stagnacyjnych. Owe pro wzrostowe tendencje związane są głównie z procesem tworzenia kapitału oraz przemianami demograficznymi.

28.3. Ustrojowe aspekty rozwoju gospodarczego

Wpływ czynników ustrojowych, czyli struktury własności, ustroju politycznego, systemu prawnego, nie ulega, w świetle doświadczeń historycznych, wątpliwości. Potwierdzają to doświadczenia nie tylko „starych” krajów wysoko rozwiniętych, ale w coraz większym stopniu również doświadczenia byłych gospodarek administrowanych. Należy, w związku z tym, domniemywać, że ustrój polityczny i gospodarczy stanowi jedną z podstawowych przesłanek rozwoju gospodarczego i wciąż jeszcze jedną z głównych barier rozwoju gospodarki polskiej. Tymczasem sama zasada prywatyzacji i znaczenie własności prywatnej pozostają ciągle, w świadomości współczesnego społeczeństwa polskiego, kontrowersyjne. Okazuje się, że opór społecznej „materii” w procesie przemian dotyczy nie tylko, i nie tyle, sfery produkcji i organizacji, co sfery instytucji - stosunku do pracy, gospodarki i akumulacji.

Świadczy o tym, chociażby stosunek do własności prywatnej, stosunek do kapitału zagranicznego oraz tempo przekształceń własnościowych. Na przykład, struktura własnościowa gospodarki polskiej, mimo dość szybkiej prywatyzacji w latach 90-tych, pozostaje ciągle strukturą mieszaną. Udział sektora prywatnego, w tworzeniu wartości dodanej brutto, w całej gospodarce narodowej wyniósł w roku 1995 ok. 60%, a w 2000 ponad 71%. Natomiast w ochronie zdrowia odpowiednio ok. 9% i 12,6%¹¹⁷. Ponadto szybka restrukturyzacja własnościowa idzie w parze z dekapitalizacją (i *de facto* utratą) części zasobów kapitałowych. Ewentualne korzyści netto z prywatyzacji nie mogły się jeszcze w pełni ujawnić. Również system prawny oraz system kształtowania i sprawowania władzy, przynajmniej w tej części, w której „dotykają” one gospodarki, nie zostały jeszcze przystosowane w pełni do jej potrzeb.

Intensywność i wydajność pracy, przedsiębiorczość i jej pochodna, innowacyjność gospodarki, gospodarność i skłonność do oszczędzania, a w konsekwencji stopa akumulacji i stopa wzrostu gospodarczego związane są bezpośrednio ze

¹¹⁷ Rocznik Statystyczny RP 2001, GUS, Warszawa 2001, s. 548.

stosunkiem ludzi do pracy i tworzenia wartości (bogactwa). Innymi słowy, ogólna sprawność gospodarki związana jest ze strukturą własności, ponieważ ów stosunek do pracy wyrasta ze struktury własności i możliwości realizowania indywidualnych oczekiwań, potrzeb i celów, czyli indywidualnych interesów.

Analiza instytucjonalna wydaje się w związku z tym, najsprawniejszym instrumentem badań dynamiki oraz mechanizmów efektywnościowych. Jej znaczenie dostrzegano zawsze, można powiedzieć od zarania dziejów myśli ekonomicznej. Na dobrą sprawę teoria ekonomii wyrasta wszakże z nauk społecznych, a więc z rozważań o systemie wartości, ze społecznej normy. Ekonomisci zawsze dostrzegali znaczenie czynników ustrojowych w gospodarce, chociaż, trzeba przyznać, nie zawsze podejmowali się ich analizy. Jeśli bowiem ekonomia klasyczna, czy neoklasyczna, koncentrowała się głównie na mechanizmie rynkowym i koncepcji *homo oeconomicus*, to tym samym podkreślała ekonomiczne znaczenie niektórych typów zachowań (instytucji), co w określonych warunkach mogło być adekwatne do rzeczywistości. Natomiast podejmowanie i analizowanie, lub nie, określonych zdarzeń i obiektów społecznych to przede wszystkim kwestia metodologiczna, problem podziału pracy i specjalizacji badawczej, a nie problem oceny znaczenia tych zdarzeń i obiektów.¹¹⁸

¹¹⁸ „Ekonomia klasyczna i neoklasyczna (będziemy nazywali je łącznie ekonomią ortodoksyjną) nie zajmowały się instytucjami w ogóle, albo traktowały je jako zewnętrzne, niezmiennie ramy, w jakich przebiegają procesy gospodarowania. Ekonomistę interesował przede wszystkim mechanizm rynkowy, sprowadzony głównie do mechanizmu cenowego. Ekonomia ortodoksyjna rozpatrywała procesy gospodarowania bardziej w kategoriach mechanistycznych niż społecznych czy biologicznych. Model człowieka, jaki pojawiał się w tej ekonomii, to *homo oeconomicus*, jednostka racjonalna, egoistyczna, nastawiona na maksymalizację użyteczności (satysfakcji); jest to w zasadzie jednostka uniwersalna, pozakulturowa. Nie można się przeto dziwić, że ekonomiści głównego nurtu (ekonomiści ortodoksyjni) uważali, że teoria ekonomii, jaką rozwijają, „pasuje” do każdego typu społeczeństwa i to nie tylko do analizy zjawisk ściśle ekonomicznych, ale też wielu innych sfer zachowań ludzkich (dobrym przykładem jest tu twórczość amerykańskiego ekonomisty Gary Beckera, a zwłaszcza jego książka: *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*). Niektórzy z ekonomistów tego nurtu uważali, że teoria ekonomii, jaką rozwijają, to: „uniwersalna gramatyka nauk społecznych” (Jack Hirshleifer). Zrozumiałe jest więc oskarżenie płynące od przedstawicieli innych nauk społecznych (zwłaszcza socjologii) pod adresem ekonomii ortodoksyjnej o „ekonomiczny imperializm.” (M. Iwanek, J. Wilkin, *Instytucje i instytucjonalizm w ekonomii*, Wydawnictwa UW, Warszawa 1997, s. 11).

28.4. Polityka a gospodarka

Dominacja określonego systemu wartości (systemu ideologicznego) decyduje w dużej mierze o charakterze oddziaływania państwa na gospodarkę, charakterze instytucji publicznych (administracja państwowa i instytucje pozarządowe) oraz sposobach ich działania (polityka gospodarcza). Cele, które stawia przed gospodarką państwo oraz charakter i sprawność instrumentów oddziaływania państwa na gospodarkę, to nic innego jak polityka gospodarcza. Bez względu na warunki, jest ona istotnym czynnikiem rozwoju gospodarczego w długim okresie.

Doświadczenia ostatnich dziesięcioleci, w zakresie równowagi i wzrostu, dostarczają dostatecznej liczby argumentów na rzecz kluczowej roli układu instytucjonalnego na wszystkich etapach rozwoju gospodarczego. Ale oprócz instytucji naturalnych, o poziomie innowacyjności decydują również instytucje publiczne oraz instrumenty ich działania: administracja państwowa i lokalna, organizacje gospodarcze i polityczne, system prawny. Okazuje się więc, że nie tylko mechanizm wykorzystywania kapitału ludzkiego, ale również system jego tworzenia i skuteczność jego animacji stanowi problem gospodarczy.

Gospodarka polska dysponuje względnie dużymi zasobami ekonomicznymi: zasobami kapitału ludzkiego, rzeczowego, zasobami naturalnymi i doskonałym położeniem geograficznym. Ogólne warunki ustrojowe, jak: struktura własnościowa, struktura instytucji politycznych i polityka gospodarcza, nie odbiegają od standardów zachodnich. Struktura tych zasobów jest jednak nie zrównoważona i nie sprzyja ekspansji gospodarczej. Szczególnie widoczna jest inercyjność i brak elastyczności organizacyjnej instytucji państwowych (administracji).

Wiadomo skądinąd, że pierwszym warunkiem zrównoważonej i dynamicznej gospodarki jest sprawny system instytucji społecznych, ukierunkowanych w swoich działaniach na podnoszenie i utrzymywanie wysokiej skłonności do oszczędzania, jak i wysokiej stopy akumulacji. Składają się nań zarówno sprawne instytucje pośrednictwa finansowego (kasy oszczędnościowe, towarzystwa ubezpieczeniowe, fundusze powiernicze i inwestycyjne), instytucje usprawniające działanie mechanizmu rynkowego (giełdy papierów wartościowych, giełdy towarowe, banki rozliczeniowe, towarzystwa kredytowe i leasingowe, biura maklerskie, firmy ratingowe), instytucjonalne zaplecze polityki gospodarczej (kompetentna administracja gospodarcza, urzędy podatkowe i celne, inkubatory nowoczesności), jak i instytucje kulturalne i oświatowe. Wszystkie one muszą w każdym razie wspierać proces tworzenia kapitału. Układ ten można by nazwać instytucjonalnym zapleczem systemu zasilania gospodarki.

Uwaga; układ ten nie może być traktowany mechanicznie, jako układ niezmienny (względnie stały). Jak wszystkie układy społeczne, również układ instytucji tworzących zaplecze systemu zasilania gospodarki jest układem dynamicznym, zmiennym, a jego skuteczność zależy od jego elastyczności, lub inaczej, sprawn-

ści adaptacyjnych względem potrzeb danej gospodarki narodowej. Niemalże każda gospodarka narodowa musi posiadać, jeśli ma być sprawna i stabilna, swój indywidualny społeczny mechanizm stymulacji systemu tworzenia kapitału. System taki posiadały zarówno XIX-to wieczne gospodarki Wielkiej Brytanii czy Francji, jak i współczesne gospodarki Stanów Zjednoczonych A.P., Niemiec czy Japonii. Niestety, gospodarka polska ciągle jeszcze nie posiada takiego systemu.

Przyczyną ilościową braku równowagi i niedostatecznej dynamiki gospodarki polskiej jest najprawdopodobniej niska, szczególnie w ostatnich latach, stopa akumulacji oraz związana z nią struktura inwestycji. A ta z kolei zależy od struktury instytucjonalnej gospodarki, a w tym głównie od instytucji formalnych.

Problem niedorozwoju instytucjonalnego zaplecza systemu zasilania gospodarki narodowej to na poziomie przedsiębiorstwa przede wszystkim problem tak zwanych kosztów transakcyjnych¹¹⁹.

¹¹⁹ „Gdyby nawet przyjąć względnie proste ramy analizy [...], to odkrycie czynników determinujących relatywne koszty koordynowania działań przedsiębiorstwa przez rząd lub koordynacji rynku przez transakcje nie jest wcale prostym zadaniem. To jeszcze nie wszystko. Nie możemy zawężyć naszej analizy do tego, co dzieje się wewnątrz jednego tylko przedsiębiorstwa. Chodzi tu o to, co powiedziałem w czasie swojego wykładu opublikowanego w książce *Lives of the Laureates*: „Koszty koordynacji wewnątrz jednego przedsiębiorstwa oraz koszty transakcyjne, na jakie natrafia to przedsiębiorstwo, są uzależnione od jego zdolności do nabywania nakładów od innych przedsiębiorstw. Z kolei zdolność tych ostatnich do dostarczania nakładów zależy od ponoszonych przez nie kosztów koordynacji i kosztów transakcyjnych, na które napotyka ją. Na oba te rodzaje kosztów wywierają wpływ takie same koszty u innych jeszcze przedsiębiorstw. Mamy tu do czynienia ze złożoną i wewnętrznie związaną strukturą.” Po uwzględnieniu roli porządku prawnego, systemu społecznego oraz kultury a także wpływu postępu technicznego, w tym takich zmian jak rewolucja informatyczna, która drastycznie obniżyła koszty pozyskania informacji (główny składnik kosztów transakcyjnych), otrzymamy skomplikowany zestaw wzajemnych powiązań, których odkrycie i wyjaśnienie wymagać będzie żmudnej i wieloletniej pracy. Kiedy się to dokona, cała ekonomia stanie się tym, co dzisiaj nazywamy „nową ekonomią instytucjonalną.” (R. Coase, Nowa ekonomia instytucjonalna, „Gospodarka Narodowa”, 1999, nr 3, s. 103).

Mechanizm społeczny, a więc również ekonomiczny, ma oczywiście charakter otwarty i wewnętrznie złożony. Wszystkie elementy składowe systemu są ze sobą w mniejszym lub większym stopniu powiązane i oddziałują na siebie na zasadzie sprzężeń zwrotnych. Liczba elementów, jak i sił sprawczych, systemu jest w tej sytuacji nieskończona. W rezultacie system zmienia się żywiłowo, a więc w tempie niejednostajnym i w kierunku nieokreślonym. Porządkujący charakter mają w tej sytuacji ciągle odradzające się problemy ekonomiczne i pozaekonomiczne. Ale myśl przewodnia owego porządku formułowana jest jednak w sferze instytucji formalnych. Określają one bowiem, w oparciu o mechanizm konkurencji, hierarchię „ważności spraw” i stanowią podstawę określania „racjonalnych” kryteriów wyboru w procesie programowania.

Istotne są oczywiście również koszty działania tego mechanizmu, czyli ogólne koszty funkcjonowania podmiotów gospodarczych (w tym koszty wejścia na rynek), koszty zakupu czynników wytwórczych (w tym koszty informacji o nowych rozwiązaniach) oraz oczywiście koszty koordynacji działań wewnętrznych. Jest to bowiem sfera funkcjonowania, w której rezerwy gospodarki polskiej pozostają najwyższe.

Problem nie polega więc na tym, że istnieją jakieś koszty transakcyjne i że należy je brać pod uwagę, ale na tym, że trudno je policzyć oraz zintegrować z systemem ekonomicznym, a więc poddać kryteriom ekonomicznej weryfikacji. Tak na marginesie - to byłaby dopiero ekonomizacja! Innymi słowy, analiza ekonomiczna boryka się z potrzebą uwzględniania takich czynników, które wprawdzie nie są, jak dotąd, przedmiotem zainteresowań nauk ekonomicznych, ale określają dynamikę i sprawność czynników rozwoju gospodarczego.

Na przykład, pochodną kultury pracy i świadomości jest intensywność pracy. Intensywność jako czynnik wzrostu wydajności pracy jest wprawdzie czynnikiem ograniczonym - rezerwa intensywności pracy jest wszakże rezerwą jednorazową „płytką” - ale jej uruchomienie wywołuje trwałe (skumulowane) skutki gospodarcze, w tym właśnie wyraźny wzrost innowacyjności i konkurencyjności. W praktyce oznacza to wydłużenie i lepsze wykorzystywanie czasu pracy w odniesieniu do przeciętnego zatrudnionego.

Chodzi jednak o to, że poziom intensywności jest również pochodną kosztów funkcjonowania gospodarki (kosztów transakcyjnych), a więc głównie stanu instytucji formalnych.¹²⁰

¹²⁰ „Mówi się więc, że nowa ekonomia instytucjonalna zajmuje się ekonomią organizacji, w przeciwieństwie do ekonomii neoklasycznej, która zajmuje się ekonomią produkcji. Struktura regulacji stanowi ramy instytucjonalne, w których odbywa się zarządzanie transakcjami. Podstawową jednostką analizy są transakcje.” (M. Gorynia, *Przedsiębiorstwo w nowej ekonomii instytucjonalnej*, „*Ekonomista*”, 1999, nr 6, s.778).

28.5. Ideologia a gospodarka

Kontrowersyjny pozostaje wpływ idei (ideologii) na gospodarkę. Zwykle przez ideologię rozumie się taki zespół poglądów, które dotyczą kwestii metafizycznych, czyli niepoznawalnych doświadczalnie, lub (i) związane są z jednostronnie traktowanym grupowym interesem społecznym, sprzecznym z innymi interesami grupowymi lub interesem ogólnym.

Wiadomo więc, że istnieje skomplikowany układ współzależności makroekonomicznych między osiągniętym poziomem wzrostu gospodarczego, dynamiką tego wzrostu, poziomem i strukturą oszczędności a strukturą i dynamiką ludności. Istnieje jednak również kulturowe zaplecze tego układu! Instytucje naturalne, takie jak: postawy, struktura realizowanych celów i motywacje, wyrastają ze sfery kultury i określają poziom intensywności pracy. A ten z kolei decyduje o innowacyjności, sprawności i dynamice danej gospodarki.

Istotnym czynnikiem sprawności procesu gospodarczego jest układ instytucji nieformalnych, na który składa się głównie ideologia (dominującego systemu wartości) i pozaprawne normy postępowania. Elementy tego układu mogą oddziaływać (jak zwykle) zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio na gospodarkę.

W gospodarce współczesnej, zasobnej w kapitał, zserwicyzowanej i silnie, ze względu na swoje globalne powiązania, ukonkurencyjnionej, znaczenie postaw kreatywnych oraz kreatywności pracowników wydają się bezsporne. A te zależą od ilości i produktywności kapitału ludzkiego oraz świadomości. Jeśli nawet proces tworzenia kapitału ludzkiego w Polsce jest dostatecznie sprawny, to społeczna świadomość (system wartości, kultura pracy i społeczna postawa) odbiega niewątpliwie od potrzeb rozwojowych gospodarki. Nie istnieje na przykład społeczne zaplecze przedsiębiorczości i kreatywności. Niewielka jest akceptacja dla zróżnicowania i rozwarstwiania się dochodów ludności. Niewielki prestiż ludzi podejmujących ryzyko gospodarcze, ponad przeciętny wysiłek, oszczędnych i gromadzących zasoby. Tymczasem takie właśnie wartości stanowią ideologiczne zaplecze tak zwanej „zdrowej” gospodarki. U jej podstaw leży wszakże sprawność indywidualna.

Jeśli zasoby kwalifikacji zawodowych wydają się dostateczne, to stan świadomości oraz kultura pracy odbiegają dramatycznie od potrzeb współczesnej gospodarki. W procesie społecznym ważną rolę odgrywają ciągle jeszcze więzi i zachowania nierynkowe: postrzeganie pracy jako przymusu, preferowanie czasu wolnego, niechęć do działań zespołowych (nadmierny indywidualizm), niska

skłonność do oszczędzania, dominacja więzi rodzinnych nad komercyjnymi, postawy zachowawcze i brak dynamizmu życiowego, brak zaufania do państwa. Gospodarkę charakteryzuje więc przywoita efektywność alokacyjna i skłonność do imitacji, przy wyraźnym braku efektywności dynamicznej i innowacyjności.

Charakterystyczny dla współczesnej atmosfery ideologicznej, nie tylko w Polsce, jest spór o nadrzędność takich wartości, jak wolność i sprawiedliwość.

Wolność w wymiarze indywidualnym to, jak skądinąd wiadomo, brak jakichkolwiek narzuconych z zewnątrz ograniczeń (nakazów i zakazów) w realizacji określonych, niekoniecznie jednostkowych celów. Równość natomiast to jednakowy poziom uprawnień i możliwości w świetle określonych norm prawnych i obyczajowych. Obie wartości odgrywają kluczową rolę w systemie społecznych preferencji; tymczasem ich pełne urzeczywistnienie jest w praktyce społecznej niemożliwe ze względu na sprzeczność między nimi. Ze względu na ograniczoność zasobów, wolność jednostki musi w skali społecznej oznaczać ograniczenie szans rozwojowych, a więc ograniczenie wolności innych jednostek.

Racjonalizacja modelowa, czyli rozwiązanie teoretyczne powyższej sprzeczności, oznacza najprawdopodobniej konieczność przyjęcia jednoznacznego kryterium wyboru, na przykład kryterium społecznego lub indywidualnego. Racjonalne jest, jak wiadomo to, co jest zgodne z przyjętym kryterium. Chociaż praktycznie konflikt pozostaje! Bowiem kwestią ideową jest wybór jednego lub drugiego kryterium. Racjonalizacja praktyczna, a więc również polityczna, polega więc prawdopodobnie na wyborze kryterium adekwatnego do zaistniałej sytuacji.

Zadania sprawdzające

Zadanie 1

Prawda czy fałsz?

1. Instytucje w przekroju prakseologicznym dzielą się na: normy postępowania oraz sposoby i instrumenty działania.
2. Instytucje to zewnętrzne, niezmiennicze ramy, w jakich odbywają się procesy gospodarcze.
3. Instytucje bezpośrednio oddziałują na wydajność pracy; decydują o poziomie przedsiębiorczości; określają poziom innowacyjności technicznej, technologicznej, organizacyjnej i produktowej oraz poziom i intensywność dyfuzji postępu technicznego; ograniczają liczbę potencjalnych konfliktów.
4. O innowacyjności, sprawności i dynamice danej gospodarki decyduje poziom intensywności pracy. Intensywność pracy jest pochodną kultury pracy, świadomości społecznej oraz kosztów transakcyjnych.

5. Ogólna sprawność gospodarki związana jest ze strukturą własności.
6. Rosnące zainteresowanie ekonomistów rolą instytucji wynika z trudności w znalezieniu przekonującego wyjaśnienia występujących między krajami różnic w długookresowym tempie wzrostu i rozwoju gospodarczego.
7. Instytucjonalne zaplecze systemu zasilania gospodarki jest układem dynamicznym, zmiennym.
8. Na poziomie mikroekonomicznym przejawem niskiego poziomu rozwoju instytucjonalnego zaplecza systemu zasilania gospodarki jest występowanie kosztów transakcyjnych.
9. System wartości, stosunek do pracy oraz normy obyczajowe oddziałują pośrednio na gospodarkę; struktura własnościowa czy system ideologiczny - bezpośrednio.
10. Niski poziom wydajności pracy, efektywności, konkurencyjności i dochodów *per capita*, jak również niedostateczna dynamika tych wielkości, to główne przesłanki powstawania i pogłębiania się zróżnicowania poziomów rozwoju gospodarczego w układzie przestrzennym oraz stagnacyjności obszarów zacofanych.

Zadanie 2

Wskaż prawidłowe odpowiedzi:

1. Efektywność i konkurencyjność gospodarki określają:
 - a. tylko czynniki wewnątrzgospodarcze,
 - b. tylko bezpośrednie czynniki rozwoju gospodarczego,
 - c. czynniki wewnątrzgospodarcze i czynniki zewnętrzne w stosunku do gospodarki,
 - d. brak prawidłowej odpowiedzi.

2. Intensywność pracy jest:
 - a. pośrednim czynnikiem wzrostu gospodarczego,
 - b. bezpośrednim czynnikiem wzrostu gospodarczego,
 - c. czynnikiem zewnętrznym w stosunku do gospodarki,
 - d. brak prawidłowej odpowiedzi.

3. Technika to:
 - a. bezpośredni czynnik wzrostu gospodarczego,
 - b. czynnik zewnętrzny w stosunku do gospodarki,
 - c. pośredni czynnik wzrostu gospodarczego,
 - d. prawidłowe odpowiedzi: b i c.

4. Sprawny system instytucji społecznych warunkuje w danej gospodarce:
 - a. utrzymywanie wysokiej skłonności do konsumpcji,
 - b. podnoszenie i utrzymywanie wysokiej skłonności do konsumpcji i wysokiej stopy akumulacji,
 - c. utrzymywanie na stałym poziomie stopy akumulacji i skłonności do oszczędności,
 - d. podnoszenie i utrzymywanie wysokiej skłonności do oszczędzania i wysokiej stopy akumulacji.

Zadanie 3

Dopasuj do podanych terminów odpowiednie definicje.

Terminy:

1. Instytucje ...
2. Kapitał zbiorowy ...
3. Koszty transakcyjne ...
4. Instytucje naturalne ...
5. Instytucje formalne ...

Definicje:

- a. ... to system wartości i pozaprawne normy zachowań zbiorowych, lub ujmując inaczej: postawy, struktura realizowanych celów, motywacje.
- b. ... stanowią element kultury. To względnie trwałe społeczne więzi o charakterze sformalizowanym i nieformalnym.
- c. ... to instytucjonalna forma kapitału, funkcjonująca obok kapitału ludzkiego i kapitału pieniężno-rzeczowego.
- d. ... to koszty funkcjonowania gospodarki.
- e. ... to wszelkie regulacje formalne, takie jak: prawo, założenia polityki (gospodarczej i pozagospodarczej) oraz ich zaplecze organizacyjne, tj. administracja państwa, wymiar sprawiedliwości, instytucje pozarządowe, instytucje naukowe, system edukacji, instytucje kulturalne.

Zadanie 4

Uzupełnij tabelę, klasyfikując prawidłowo następujące ekonomiczne i pozatekoniczne czynniki rozwoju gospodarczego:

- a. kwalifikacje ogólne i zawodowe,
- b. struktura własności,
- c. innowacyjność gospodarki,
- d. wykorzystanie czasu pracy,
- e. kultura pracy,
- f. technika,

- g. organizacja otoczenia gospodarczego,
- h. struktura kapitału i technologia,
- i. system ideologiczny,
- j. zasoby naturalne,
- k. przedsiębiorczość,
- l. wydajność pracy.

Czynniki bezpośrednie	Czynniki pośrednie	Układ instytucjonalny

Odpowiedzi

Zadanie 1

1 - prawda, 2 - fałsz, 3 - prawda, 4 - prawda, 5 - prawda, 6 - prawda, 7 - prawda, 8 - prawda, 9 - fałsz, 10 - prawda.

Zadanie 2

1 - c, 2 - b, 3 - c, 4 - d.

Zadanie 3

1 - b, 2 - c, 3 - d, 4 - a, 5 - e.

Zadanie 4

Czynniki bezpośrednie	Czynniki pośrednie	Układ instytucjonalny
c, d, l	a, f, h, j	b, e, g, i, k